

Sygn. akt I ACa 142/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 24 lipca 2015 r.

Sąd Apelacyjny w Łodzi I Wydział Cywilny w składzie:

Przewodniczący: SSA Wincenty Ślawnicki

Sędziowie: SSA Lilla Mateuszczak

del. SSO Elżbieta Zalewska – Statuch (spr.)

Protokolant: st. sekr. sąd. Jacek Raciborski

po rozpoznaniu w dniu 24 lipca 2015 r. w Łodzi

na rozprawie

sprawy z powództwa **G. K.**

przeciwko **M. G.**

o ochronę dóbr osobistych i zapłatę

na skutek apelacji powódki

od wyroku Sądu Okręgowego w Łodzi

z dnia 28 października 2014 r. sygn. akt I C 1251/13

1. oddala apelację;
2. przyznaje adwokatowi T. S. kwotę (...) (jeden tysiąc czterysta trzydzieści dziewięć) zł brutto tytułem wynagrodzenia za pomoc prawną udzieloną powódce z urzędu w postępowaniu apelacyjnym i nakazuje ją wypłacić ze Skarbu Państwa – Sądu Okręgowego w Łodzi;
3. zasądza od powódki G. K. na rzecz pozwanej M. G. kwotę (...) (jeden tysiąc czterysta trzydzieści dziewięć) zł brutto z tytułu zwrotu kosztów zastępstwa procesowego w postępowaniu apelacyjnym.

Sygn. akt I ACa 142/15

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 28 października 2014 roku Sąd Okręgowy w Łodzi oddalił powództwo G. K. przeciwko M. G. o ochronę dóbr osobistych i zapłatę, nie obciążył powódki kosztami procesu oraz orzekł o kosztach pomocy prawnej udzielonej stronom z urzędu.

Powyższy wyrok zapadł na podstawie poczynionych przez Sąd Okręgowy ustaleń faktycznych, których istotne elementy i wnioski przedstawiały się następująco:

G. K. i jej brat P. G. (mąż pozwanej) są uczestnikami postępowania o dział spadku po zmarłej D. G., toczącego się w Sądzie Rejonowym dla Łodzi - Widzewa w Łodzi pod sygnaturą akt II Ns 1040/11.

W tej sprawie na rozprawie w dniu 25 marca 2013 roku w charakterze świadka zeznawała M. G. na okoliczność stosunków panujących pomiędzy stronami

a ich matką, rzeczowej pożyczki oraz pozostałych spraw finansowych, a także pomocy świadczonej na rzecz wnioskodawczyni. Świadek została pouczona o odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań, a także odebrane zostało od niej przyrzeczenie.

W toku przesłuchania M. G. zeznała między innymi, iż: "G. K.

w rodzinie postrzegana była jako osoba chora i teściowa mówiła, że trzeba jej wybaczyć.

W latach 90-ych wnioskodawczyni miała operację tarczycy w trakcie której doszło prawdopodobnie do niedotlenienia mózgu. (...) Wnioskodawczyni była postrzegana jako osoba roszczeniowa i nieprzewidywalna."; "Przed wyjazdem mama poprosiła go o te pieniądze, gdyż wnioskodawczyni powiedziała, że bez tych pieniędzy matki nie zabierze. Teściowa zabrała te pieniądze ze sobą. Po powrocie do Ł. teściowa nie przywiozła tych pieniędzy. Mówiła, że wnioskodawczyni wpłaciła te pieniądze na lokatę, której termin nie upłynął i że jak skończy się termin, to G. ma nam oddać z odsetkami, ale nie doszło do tego."; "Na początku wnioskodawczyni nękała nas telefonami. (...) Stan męża pogorszył się od kiedy wnioskodawczyni zaczęła go nękać swoimi pismami."

W toku w/w postępowania sądowego G. K. wielokrotnie kierowała do P. G. i M. G. pisma, w których zawierała szereg pomówień i zwrotów obraźliwych pod adresem pozwanej i jej męża. Powódka zarzucała M. G. między innymi, że: jest złodziejką, prowadzi działalność przestępczą z mężem fałszując rachunki, była nieakceptowaną synową, żerującą na pieniądzach teściów, że jest chora psychicznie, że "zrobiła budyń z mózgu swojemu mężowi". Powódka zarzucała P. G. między innymi przywłaszczenie pieniędzy należących do rodziców, rozpoczęcie przygotowań pogrzebu wyłącznie w celu przejęcia pieniędzy z zasiłku pogrzebowego oraz kładzenie na grobie matki nieodpowiednich wiązanek. G. K. również wielokrotnie - pomimo kategoriycznych zakazów - telefonowała o różnej porze dnia do swojego brata i jego żony. Powódka stawiała również zarzut pełnomocnikowi procesowemu, iż zadaje jej nieodpowiednie pytania oraz wniosła o wyłączenie Sędziego Sądu Rejonowego Bartka Męciny od rozpoznawania sprawy o dział spadku.

W dniu 3 marca 2012 roku pozwana M. G. wystosowała do powódki pismo zatytułowane "Odpowiedź na pismo G. K. z dnia 06.02.2011 r. skierowane do Sądu Rejonowego Łódź - Widzew". W jego treści odniosła się do zarzutów stawianych jej i P. G. przez G. K.. Znalazło się w nim między innymi sformułowanie: "Jeśli G. K. ma takie urojenia to może powinna zmienić leki lub lekarza, bo dzieje się z nią coś bardzo niedobrego". Pismo to zostało przesłane do wiadomości Sądu Rejonowego dla Łodzi - Widzewa w Łodzi oraz radcy prawnego A. C..

Na rozprawie w dniu 5 marca 2012 roku adwokat J. R. wniosła o to, by Sąd zakazał G. K. doręczania jakichkolwiek prywatnych oświadczeń na adres prywatny P. G..

Tak ustalony stan faktyczny Sąd pierwszej instancji podał analizie w zakresie podstawy materialnoprawnej żądań G. K. - art. 23 k.c. i 24 k.c. w zw. z art. 448 k.c.

Sąd wskazał, że zarzuty stawiane pozwanej mogą być rozpoznawane w kategorii żądania udzielenia ochrony dóbr osobistych. Do katalogu dóbr osobistych zaliczają się bowiem cześć, dobre imię oraz godność osoby pokrzywdzonej - a właśnie ochrony tych wartości domagała się G. K..

W zakresie drugiej z przesłanek ochrony z art. 23 k.c. i art. 24 k.c. tj. naruszenia dobra osobistego, Sąd drugiej instancji podniósł, że omawiana przesłanka została spełniona częściowo, tj. co do niektórych sformułowań użytych przez M. G..

W ocenie Sądu zwroty „osoba roszczeniowa i nieprzewidywalna” oraz „urojenia”, a także zarzuty przywłaszczenia pieniędzy należących do matki oraz nękania telefonami brata mogą być uznane za naruszające cześć i dobre imię powódki.

Sąd jednakże zaznaczył, że przedmiotowe powództwo podlegało oddaleniu w całości z uwagi na brak bezprawności działania po stronie pozwanej.

Odnosząc się do trzeciej przesłanki Sąd Okręgowy odwołując się do orzecznictwa i poglądów doktryny wskazał, że w jego ocenie działanie pozwanej nie było bezprawne, gdyż jej wypowiedzi pojawiły się w toku postępowania sądowego i były działaniem w ramach porządku prawnego.

Dopiero złożenie zeznań subiektywnie nieprawdziwych wyłączyłoby ochronę prawną, z jakiej korzysta świadek i uczyniłoby je bezprawnym w rozumieniu prawa cywilnego.

Sąd podkreślił, że przed przesłuchaniem w charakterze świadka w dniu 25 marca 2013 roku M. G. została pouczone o odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań oraz odebrano od niej przyrzeczenie.

Zdaniem Sądu Okręgowego okoliczności te przemawiają na korzyść pozwanej - tym bardziej, iż nie toczyło się przeciwko niej żadne postępowanie karne o przestępstwo z art. 233 § 1 k.k. Składane przez M. G. - zgodnie z celem postępowania sądowego - charakteryzowały się spontanicznością i szczerością, a ich treść była usprawiedliwiona okolicznościami o charakterze obiektywnym (wiedzą uzyskaną od samej powódki, faktem pobierania przez nią renty oraz informacjami powszechnie dostępnymi w stosunkach rodzinnych). Pozwana przedstawiała fakty, które były jej znane - gdyż właśnie do tego była zobligowana rolą świadka.

Sąd uznał, że zachowanie M. G. nie może zostać uznane za bezprawne również w świetle zasad współżycia społecznego.

Taka ocena dotyczyła zarówno w/w zeznań, jak i treści pisma z dnia 3 marca 2012 roku. W tym kontekście Sąd wskazał na postawę G. K., która wielokrotnie i na przestrzeni długiego okresu czasu kierowała do P. G. i M. G. pisma, w których zawierała szereg pomówień i zwrotu obraźliwych pod adresem pozwanej i jej męża. Jak wynika z zebranego w sprawie materiału dowodowego, powódka zarzucała M. G. między innymi, że: jest złodziejką, prowadzi działalność przestępczą

z mężem fałszując rachunki, była nieakceptowaną synową żerującą na pieniądzach teściów, że jest chora psychicznie, że "zrobiła budyń z mózgu swojemu mężowi".

Zdaniem Sądu treść tych zarzutów już prima facie wskazuje na ich znaczny "ciężar gatunkowy". Podobne twierdzenia powódka kierowała w stosunku do swojego brata, zarzucając mu między innymi przywłaszczenie pieniędzy należących do rodziców, rozpoczęcie przygotowań pogrzebu wyłącznie w celu przejęcia pieniędzy z zasiłku pogrzebowego oraz kładzenie na grobie matki nieodpowiednich wiązanek. G. K. również wielokrotnie - pomimo kategorycznych zakazów - telefonowała o różnej porze dnia do swojego brata i jego żony.

Mając na uwadze te okoliczności Sąd stwierdził, że pismo pozwanej z dnia 3 marca 2012 roku nie miało charakteru "zaczeplnego" a stanowiło jedynie reakcję na uciążliwe i nie mogące zostać zaakceptowane zachowanie powódki.

Sąd oceniając wypowiedzi pozwanej miał na uwadze również ich konkretny kontekst sytuacyjny oraz ogólną regułę prawa cywilnego, zgodnie z którą ochrona prawna nie przysługuje osobie, która sama dopuszcza się naruszenia praw podmiotowych drugiej osoby (tzw. zasada czystych rąk).

Sąd podkreślił, że przy ocenie roszczeń z art. 23 k.c. i 24 k.c. w zw. z art. 448 k.c. nie można abstrahować od postawy osoby domagającej się ochrony prawnej, w szczególności gdy jest ona nieproporcjonalnie dalej idąca aniżeli zachowanie osoby pozwanej.

Całokształt powołanych wyżej okoliczności doprowadził Sąd Okręgowy do przekonania, że powództwo w niniejszej sprawie powinno ulec oddaleniu w całości.

Uwzględniając wiek powódki, jej stan zdrowia oraz osiągnane dochody (1007,80 zł z tytułu emerytury), Sąd postanowił na podstawie art. 102 k.p.c. in fine nie obciążać G. K. kosztami procesu.

Sąd przyznał również ze Skarbu Państwa - Sądu Okręgowego w Łodzi adwokatom T. S. i J. R. kwoty po 1918,80 zł brutto tytułem wynagrodzenia za pomoc prawną udzieloną stroną (odpowiednio powódce i pozwanej) z urzędu i nakazał wypłacić te kwoty ze Skarbu Państwa - Sądu Okręgowego w Łodzi (§ 6 pkt. 4 i § 11 ust. 1 pkt. 2 w zw. z § 2 ust. 3

Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 roku w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu, Dz. U. 2002, poz.1348 ze zm.).

Z powyższym wyrokiem nie zgodziła się powódka, która zaskarżyła rozstrzygnięcie w zakresie punktu 1., zarzucając mu:

1. naruszenie art. 24 k.c. poprzez jego błędną wykładnię skutkującą uznaniem, iż:

- działanie pozwanej nie było bezprawne, podczas gdy depozycje pozwanej stanowiące podstawę roszczeń powódki były subiektywnie nieprawdziwe i miały na celu jedynie dyskredytację powódki, a tym samym nie mogą być uznane za działania w ramach porządku prawnego,

- wzajemność naruszeń dóbr osobistych pozwanej przez powódkę w świetle zasad współzycia społecznego wyłącza uznanie naruszenia dóbr osobistych powódki przez pozwaną za bezprawne w sytuacji, gdy okoliczność powyższa nie ma na to naruszenie żadnego wpływu,

2. naruszenie art. 448 k.c. w zw. z art. 23 k.c. i 24 k.c. poprzez niewłaściwe ich zastosowanie, pomimo zaistnienia w sprawie wszystkich przesłanek uzasadniających materialną i niematerialną ochronę dóbr osobistych powódki,

3. naruszenie art. 233 § 1 k.p.c. poprzez dokonanie oceny dowodów:

- z przekroczeniem ich swobodnej oceny poprzez bezzasadne nadanie waloru wiarygodności zeznaniom pozwanej oraz świadka P. G., podczas gdy ich zeznania są nakierowane na uniknięcie odpowiedzialności cywilnej pozwanej za jej działania,

- bez wszechstronnego ich rozważenia i bezzasadne niedanie wiary zeznaniom powódki w zakresie, w jakim opisuje działania pozwanej i jej męża, swoje zachowania wobec pozwanej i jej męża oraz konsekwencję bezprawnych działań pozwanej,

- w sposób wewnętrznie sprzeczny i pozbawiony logiki, polegający na uznaniu, że pismo pozwanej z dnia 3 marca 2012 r. stanowiło jedynie reakcję na uciążliwe i niemogące zostać zaakceptowane zachowania powódki, podczas gdy ww. pismo i zawarte w nim stwierdzenia stanowią niczym nieusprawiedliwiony, bezprawny atak na dobra osobiste powódki.

Mając powyższe zarzuty na uwadze, powódka wniosła o zmianę zaskarżonego wyroku poprzez:

a) nakazanie pozwanej zaniechania bezprawnych działań polegających na naruszaniu czci, godnego imienia oraz godności powódki poprzez: stawianie jej nieuzasadnionych zarzutów i pomawianie jej o czyn polegający na przywłaszczeniu środków finansowych matki powódki oraz nękanie telefonami pozwanej i jej męża, a także sugerowanie, jakoby cierpiała na wymagowaną chorobę oraz określanie jej mianem osoby roszczeniowej i nieprzewidywalnej,

b) nakazanie pozwanej usunięcia skutków naruszenia dóbr osobistych w postaci czci, dobrego imienia oraz godności osobistej powódki poprzez zobowiązanie pozwanej do pisemnego przeproszenia powódki oraz skierowania przez nią pisma do Sądu Rejonowego dla Łodzi - Widzewa w Łodzi sygn. akt II Ns 1040/11, w którym pozwana wskaże, iż cofa swoje wypowiedzi pod adresem powódki, naruszające jej cześć, dobre imię oraz godność osobistą,

c) zasądzenie od pozwanej na rzecz powódki kwoty 10.000 zł tytułem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w związku z bezprawnym naruszeniem dóbr osobistych w postaci czci, dobrego imienia oraz godności powódki.

Apelująca wniosła także o zasądzenie na rzecz pełnomocnika powódki wynagrodzenia za pomoc prawną sprawowaną z urzędu według norm przepisanych, albowiem koszty te nie zostały pokryte w całości ani w części.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje:

Apelacja nie zasługuje na uwzględnienie.

Granice swobodnej oceny dowodów w myśl art. 233 § 1 kpc wyznaczają zasady logicznego rozumowania i doświadczenia życiowego, nakaz opierania się na dowodach przeprowadzonych prawidłowo, z zachowaniem wymagań dotyczących źródeł dowodzenia oraz bezstronności, nakaz wszechstronnego rozważenia zebranego materiału dowodowego oraz konieczność wskazania, na podstawie których dowodów dokonano ustaleń, a którym dowodom odmówiono wiarygodności i mocy.

Należy przy tym podkreślić, iż zgodnie z utrwalonym stanowiskiem prezentowanym w orzecznictwie, jeżeli z określonego materiału dowodowego sąd wyprowadził wnioski logicznie poprawne i zgodne z zasadami doświadczenia życiowego, to taka ocena dowodów nie narusza zasady swobodnej oceny dowodów przewidzianej w art. 233 k.p.c., choćby dowiedzione zostało, że z tego samego materiału dałoby się wysnuć również logiczne i zgodne z zasadami doświadczenia życiowego wnioski odmienne.

Ocena zeznań należy do Sądu pierwszej instancji i nie ulega w zasadzie kontroli odwoławczej, jeżeli jest zgodna z okolicznościami sprawy i nie wykazuje błędu logicznego w rozumowaniu (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 września 2002 r., sygn. akt IV CKN 1316/00, LEX nr 80273, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 stycznia 2000 r., sygn. akt I CKN 1169/99, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 2000 r., sygn. akt IV CKN 1097/00, LEX nr 52624).

Skuteczne postawienie zarzutu błędnej oceny dowodów wymaga zatem wykazania, za pomocą wyłącznie jurydycznych argumentów, że w procesie analizy materiału dowodowego doszło do naruszenia przez sąd tak określonych granic.

Tymczasem z treści apelacji trudno wyczytać jakiego uchybienia w ocenie dowodów miał się dopuścić Sąd I instancji – czy ocenił dowody z naruszeniem zasad logiki, czy wbrew doświadczeniu życiowemu lub wiedzy, czy też wreszcie nie uwzględnił całokształtu materiału dowodowego sprawy.

To, że ostateczny wynik tego postępowania odbiega od oczekiwań powódki nie stanowi jeszcze o wadliwości zaskarżonego orzeczenia, ponieważ powódka nie precyzuje żadnych poddających się weryfikacji zarzutów co do naruszenia zasady swobodnej oceny tego dowodu wynikającej z treści art. 233 § 1 kpc, ograniczając się jedynie do stwierdzenia, że Sąd Okręgowy jednostronnie ocenił materiał dowodowy i w konsekwencji bezzasadnie nie uwzględnił jej powództwa.

Apelująca ogranicza się do przedstawienia własnej interpretacji znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy zeznań pozwanej, świadka P. G. i pisma pozwanej z dnia 3 marca 2013 roku, polemizując z prawidłowymi ustaleniami poczynionymi przez Sąd pierwszej instancji. Nie jest natomiast wystarczające przekonanie strony skarżącej o innej, niż przyjął sąd wadze poszczególnych dowodów i ich odmiennej ocenie niż ocena sądu.

Co więcej - zarzut błędnej oceny postawiony przez skarżącą, dotyczy wyłącznie wniosków prawnych, wyprowadzonych przez ten Sąd na podstawie prawidłowo ustalonego stanu faktycznego, a więc w istocie zmierza do podważenia oceny prawnej wyrażonej przez Sąd Okręgowy w zakresie uznania, iż działanie pozwanej nie miało charakteru bezprawnego.

W tym stanie rzeczy konieczne jest rozważenie wyżej sformułowanego zarzutu razem z pozostałymi zarzutami skarżącej, a dotyczącymi właśnie obrazy prawa materialnego.

Dokonując takiej oceny Sąd Apelacyjny w całości podziela pogląd prawny Sądu O..

Obowiązujące prawo nie chroni przed każdym, jakimkolwiek naruszeniem dóbr osobistych, lecz wymaga zbadania złożonych przez pozwaną zeznań o treści ujętej w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku w kontekście sytuacyjnym w którym zostały one wyrażone. Przy ocenie, czy doszło do naruszenia dobra osobistego, decydujące znaczenie ma to,

jaką reakcję wywołuje naruszenie w społeczeństwie, a więc analiza z punktu widzenia rozsądnego człowieka, a nie ma subiektywne odczucie osoby, jej indywidualne wartości uczuć i stan psychiczny.

Sąd Okręgowy wskazał na taki kontekst i dokonana przez ten Sąd ocena - przyjmująca, że wypowiedzi pozwanej były dozwolone obowiązującymi przepisami prawa a więc nie były bezprawne - jest prawidłowa i należyście umotywowana.

Pozwana została wezwana w postępowaniu cywilnym w charakterze świadka do złożenia zeznań. Był to jej obowiązek, przed którym nie mogła się uchylić. Składając zeznania była zobowiązana do mówienia prawdy pod rygorem odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań. Pozwana miała zeznać o tym, co było jej wiadome w sprawie. Brak jest podstaw do przyjęcia za apelującą, iż złożone przez pozwaną zeznania były „subiektywnie nieprawdziwe”. Wymagałoby to bowiem wykazania przez nią, że pozwana kłamała twierdząc, że powódka tak czy inaczej jest postrzegana w rodzinie. Takiego dowodu skarżąca nie zainicjowała. Pozwana w swej wypowiedzi nie użyła również słów nader dosadnych, drastycznych lub wulgarnych. Odpowiadała na pytanie sądu, a nie z własnej chęci podzielenia się swoimi spostrzeżeniami z osobami przebywającymi na sali sądowej.

Poza tym wypowiedzi pozwanej nie miały napastliwego charakteru, ani nie zmierzały do jej ośmieszenia, a samo wywołanie dyskomfortu psychicznego powódki nie może decydować o zasadności roszczenia, skoro powódka nie zdołała wykazać, aby na skutek zeznań pozwanej spotkała ją poważna przykrość.

O ile więc można zgodzić się ze skarżącą, że wypowiedzi pozwanej, w których naruszenia swoich dóbr osobistych upatruje, mają charakter wypowiedzi negatywnych, to jednak nikt rozsądny nie może wymagać od innych wyłącznie pochwały swojej osoby.

Nie bez znaczenia jest także to, że zeznania pozwanej słyszało tylko wąskie grono osób zgromadzonych na sali sądowej, z których kilka było jedynie profesjonalnie, a nie osobiście, zaangażowanych w sprawę (sędzia, protokolant, pełnomocnicy). Zeznania pozwanej zostały zapisane w protokole i – poza tym niewielkim kręgiem osób – nie zostały upublicznione.

Bezprawność działania pozwanej uchyla zatem odwołanie się do funkcji procesu cywilnego i związana z tym konieczność zgromadzenia przez sąd orzekający jak najszerszego materiału oraz potrzeba zabezpieczenia spontaniczności i szczerości wypowiedzi świadka. (tak Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z 9 stycznia 2004 r., IV CK 304/02; tak samo Sąd Apelacyjny w Katowicach w uzasadnieniu wyroku z 14 marca 2014 r., I ACa 1060/13 i Sąd Apelacyjny w Warszawie w uzasadnieniu orzeczenia z 22 stycznia 2015 r., VI ACa 232/14 opubl. G. Prawna (...), LEX nr 1651796).

Konkludując, Sąd Apelacyjny stwierdza, że w sprawie nie doszło do bezprawnego naruszenia dóbr osobistych powódki przez pozwaną, chociaż same jej dobra osobiste faktycznie ucierpiały.

Wobec ustalenia, iż zachowanie pozwanej nie było bezprawne, Sąd Apelacyjny uznaje za zbędne odnoszenie się do zawartego w apelacji zarzutu naruszenia prawa materialnego, tj. art. 448 k.c. w związku z art. 23 kc i art. 24 kc. Wyłączenie bezprawności wyklucza bowiem możliwość dochodzenia jakichkolwiek roszczeń związanych z naruszeniem dóbr osobistych.

Mając powyższe na uwadze, na podstawie art. 385 kpc, Sąd Apelacyjny oddalił apelację, jako bezzasadną.

O kosztach procesu należnych pełnomocnikom stron z urzędu w postępowaniu przed sądem drugiej instancji Sąd Apelacyjny orzekł zgodnie z zasadą odpowiedzialności za wynik procesu na podstawie art. 98 § 1 i 3 kpc w związku z art. 108 § 1 kpc i art. 391 § 1 kpc oraz

§ 2, § 13 ust 1 pkt 2 w związku z § 6 pkt 4, § 11 ust. 1 pkt 2, § 19 i § 20 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 roku w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu (Dz. U. z 2002 roku, Nr 163, poz. 1348 ze zm.).